

JOZEF GREGOR TAJOVSKÝ

18. 10. 1874 – 20. 5. 1940

Slovenský spisovatel, dramatik a básník Jozef Gregor Tajovský, vlastním jménem Jozef Alojz Gregor, se narodil 18. října 1874 ve vesnici Tajov (okr. Banská Bystrica). Podle rodiště si zvolil své literární jméno (psal též pod pseudonymy Greško, Grigorievič, Izäslav, Jano z Dohnian, Jozef Slovák, Kaprál, M. Žiarsky, Podsokolovský aj.). Tajovský pocházel z početné rodiny, byl nejstarší ze sourozenců (měl sedm bratrů a dvě sestry). Jeho otec Alojz Gregor pracoval jako řemeslník (obuvník), nějaký čas byl rychtářem i zaměstnancem hutě. Měl vlažné národní cítění a rád se pohyboval v panské společnosti. Byl přísný na sebe i na mladého Jozefa, což komplikovalo jejich vztah. Tajovského matka Anna, dcera hutního dělníka Štefana Greška, byla otcovým pravým opakem. Kvůli neshodám s otcem vyrůstal Jozef u matčiny rodiny. Dědeček Štefan byl pracovitý, dobrý a veselý člověk, který výrazně ovlivnil spisovatelův život i smýšlení. Díky němu získal hluboký smysl pro pochopení životní filozofie vesnického člověka, osvojil si lidové zvyky a obyčeje, poznal mravní a sociální hodnoty.

Základní školu vychodil Jozef Gregor v rodném Tajově. V Banské Bystrici absolvoval měšťanskou školu (1886–1889), poprvé se tam setkal s maďarským šovinismem. V letech 1889–1893 pokračoval ve studiu na učitelském ústavu v Kláštore pod Znievom blízko Martina. Současně sledoval činnost martinského Spevokolu a své básně posílal do Národných novin nebo do uherských vládních novin Vlast' a svet. Roku 1893 začal Tajovský učit v první třídě na katolické škole v Banské Bystrici. Maďarské děti učil maďarsky a slovenské děti i slovensky (stavěl se proti maďarizaci), což se nelíbilo správě školy a církevní vrchnosti. Z Bystrice proto musel odejít. Dostal se do obce Horná Lehota, kde navázal na práci slovenského spisovatele, básníka a evangelického kněze Sama Chalupky – začal sbírat lidová pořekadla, přísloví, všímal si lidových zvyků. V letech 1895–1897 působil jako církevní učitel v Dohňanech. Zde se seznámil s dramatikem Ferkem Urbánkem, s nímž začal psát divadelní hry.

Kvůli svým veřejným projevům národního cítění vystřídal Tajovský jako učitel během pěti let sedm škol. Nakonec učitelování zanechal, jelikož chtěl předejít tomu, aby byl za své národní přesvědčení suspendován maďarskými úřady. Názorově se sblížil s Hlasisty, příslušníky národně uvědomělé slovenské inteligence, seskupené okolo časopisu Hlas. Na jejich doporučení odešel do Prahy, kde s finanční podporou Československé jednoty vystudoval Československou obchodní akademii (1898–1900). Dvouletý pobyt v Praze výrazně ovlivnil Tajovského osobnost. Aktivně se podílel na práci akademického spolku Detvan, v roce 1900 byl dokonce jeho místopředsedou. V pražském prostředí se blíže seznamoval se světovou, ale především s českou kulturou, literaturou a uměním, což pozitivně působilo na jeho umělecké zrání. Osobitý význam pro něj mělo setkání

s českým divadelním životem. Zaujala ho také ruská literatura, především tvorba N. V. Gogola, L. N. Tolstého, A. P. Čechova i M. Gorkého.

Po svém návratu na Slovensko začal Tajovský pracovat jako bankovní úředník. V roce 1900 byl pokladníkem Vidieckej ľudovej banky v Trnavě, o rok později působil jako praktikant Tatra banky v Martině a zároveň vypomáhal v redakci Ludových novin. V té době se věnoval více literární a kulturní činnosti než úředničtině. Své práce uveřejňoval v časopisech a publikacích vycházejících i mimo město Martin. Pro Muzeálnu slovenskú spoločnosť sbíral s Andrejem Halašou etnografický materiál a folklór. Navštívili téměř celé Slovensko a Tajovský své zkušenosti, dojmy a zážitky z cest později literárně zpracoval v povídkách, črtech i fejetonech.

V roce 1904 nastoupil J. G. Tajovský jako účetní do filiálky Ludovej banky v Nadlaku (dnešní Rumunsko). Roku 1907 se oženil s Hanou Lilgovou (v literárním světě je známá pod jménem po manželovi jako Hana Gregorová), s níž se seznámil v Martině. Když v roce 1910 zřídila Tatra banka pobočku v Prešově, Tajovský v ní dva roky působil. Následně se vrátil do Martina jako tajemník Klubu Slovenské národní strany. Po zastavení stranické činnosti během války pracoval jako redaktor Národního hlásníka. V roce 1915 musel narukovat a časopis zanikl. Tajovský byl odvelen na ruskou frontu, kde však v prosinci téhož roku přeběhl do ruského zajetí. Nějaký čas strávil v zajateckém táboře v Darnici (v té době, roku 1916, se mu narodila dcera Dagmar). V roce 1917 se přidal k československému odboji v Rusku. Nejdříve pracoval jako redaktor Československých listů v Kyjevě a společně s Jankem Jesenským redigoval Slovenské hlasy. O rok později se stal hlavním redaktorem Slovenských hlasů jako orgánu Československé národní rady v Rusku. Pracoval v odbojových organizacích a vykonával vzdělávací a osvětovou práci. Do vlasti se J. G. Tajovský vrátil roku 1919 a přechodně se usadil v Martině (1919–1920).

Jako podplukovník Československé armády odešel v roce 1925 do výslužby. Poté se věnoval výhradně literární činnosti, do konce života žil a tvořil v Bratislavě. Společně s manželkou Hanou Gregorovou, již inspiroval k literární tvorbě, podporoval začínající chudé umělce a mladé intelektuály, napomáhal též při repatriaci legionářů. Ani v penzi se Tajovský nepřestal zajímat o veřejné dění. Zasazoval se o co nejužší spojení Čechů a Slováků, podporoval československou spolupráci a věřil, že hodnoty, na nichž byl společný stát vybudován, jsou trvalé. Velice těžce proto nesl rozpad republiky a v roce 1939 společně s Jankem Jesenským a dalšími podepsal výzvu slovenskému sněmu, která vyzdvihovala myšlenku spoluzití slovenského a českého národa. Tento počín však zůstal bez odezvy. Jozef Gregor Tajovský zemřel 20. května 1940 v Bratislavě, pochovaný je v Tajově (stejně jako jeho manželka Hana). Při oslavách státního svátku společné republiky 28. října 1992 byl spisovatelem a dramatikem, podplukovníkem v.v. Jozefu Gregorovi Tajovskému za jeho zásluhy o demokracii propůjčen in memoriam Řád T. G. Masaryka první třídy. V jeho rodném domě je od roku

1968 zřízena stálá expozice Památný dom Jozefa Gregora Tajovského. Výstava zachycuje život a tvorbu Tajovského i jeho manželky, spisovatelky Hany Gregorové, ale také historii Tajova.

Literární počátky Tajovského byly velice skromné. Začínal jako sběratel a zapisovatel lidových pověstí a zvyklostí. Svou prozaickou tvorbu zahájil roku 1893 debutem *Na mylných cestách*. Dílo působilo nevýrazně a bylo vcelku bezvýznamné. Ve stejném období napsal též několik konvenčních básní. Šlo především o milostné verše, jimž dodal sociální momenty a humoristicko-satirický tón. Některé z nich byly publikované v časopisech, např. *Dobre sa maj* nebo *Prošba* v Slovenských pohľadoch (1904); satirická báseň *Dohňanská* v Černokňažníku (1896); *Za mužom* v Slovenských listech (1901). Sám autor však poznal, že v lyrické tvorbě nedosáhne větších úspěchů, zanechal proto poezie a vrátil se k próze. Své prvotiny shrnul do několika knižních souborů, které v podtitulu označoval jako drobné povídky, besednice, pohádky. V roce 1897 vyšly knihy *Omrvinky* a *Z dediny*. Sociální momenty se dostávají do popředí v povídkových sbírkách *Rozprávky* (1900), *Besednice* (1904) nebo *Rozprávky pre ľud* (1904). Tajovský v nich otevřeně odhaluje mnohé neduhy vesnického prostředí a hojně přitom využívá všech aspektů lidového jazyka. Zobrazuje lidi utlačované, trpící, vykořisťované, lidi pracovité, bojující o holou existenci. Neopomíná ani stinné stránky lidu, zejména alkoholismus a touhu po majetku. Realitu zachycuje nejen pravdivě a kriticky, ale i se smyslem pro humorné situace.

Sociální tematika a ostrá kritika společenského systému, který byl hlavní příčinou katastrofální situace pracujícího lidu, vystupuje ostře do popředí hlavně v povídkách *Maco Mlieč* a *Apoliena* (obě 1903). Maco Mlieč patří mezi nejkrásnější autorovy postavy. Morální vlastnosti a lidskost hlavního hrdiny jsou v ostrém kontrastu s jeho odpuzujícím zevnějškem. Maco žije a pracuje u bohatého rychtáře v nelidských podmínkách, ale je spokojený, protože nikdy nic jiného nepoznal. Je to člověk s pevným a neměnným životním postojem. Svůj úpadek vnímá jako výhodu a za největší výhru svého sluhovského života považuje to, že ho má po smrti kdo pochovat. Tajovského povídka byla vnímána jako výjimečná a tematicky odvážná – zobrazuje skrytou, nehezkou stranu života bohatších vesnických vrstev. Roku 1907 vydal Tajovský knižní soubor próz pod názvem *Smutné nôty*. Zařadil do něj jednak „volební“ a jednak společenské pohádky, črty a fejetony. Ve „volebním“ cyklu (*Hnevník*, *Zrušil slovo*, *Bojko*, *Po devätnást'*, *Starý*, *Až do smrti*) vytvořil miniaturní kritické obrázky, vystihující celou volební mechaniku starého rakousko-uherského politického systému, atmosféru v období voleb i účast slovenské inteligence v nich. V druhé části knihy se objevují jednak povídky ze života venkovského lidu (např. *Susedovo prasa*), jednak humorné vyprávění ze života prarodičů (*Prvé hodinky*, *Do kúpeľa*).

V další fázi tvorby J. G. Tajovského se ještě více prohlubovala sociální kritika. Dokazují to povídky a črty shrnuté do knižních celků *Spod kosy* (1910), *Třpky* (1911), *Zbohom* (1913–1915). Mezi vrcholné prózy tohoto období, jež skončilo autorovým odchodem na frontu roku 1915, patří

povídka *Mamka Pôstková* (1909). Hlavní hrdinkou je jednoduchá stará žena Pôstková, kterou nezlomí zkoušky osudu a navzdory okolnostem si zachovává smysl pro povinnost a poctivost. Snaží se uživit pečením chleba a nechce být nikomu na obtíž. Nemá však dost peněz pro sebe a rodinu, a proto si chodí půjčovat peníze do banky. Závazky pomalu, ale poctivě splácí. Domácnost sdílí se svým mužem, jemuž práce nevonia a rád se napije. Její syn je také lenivý opilec, a když se ožení, přestěhuje se i s manželkou k rodičům. Chlapi se pak celé dny povalují a ženy chodí do práce. S příchodem vnoučat se rodina rozrůstá, otec se synem pijí víc a víc a peněz je málo. Manžel Pôstkové později umírá a ona cítí úlevu, má méně starostí a výdajů. Dostává se však do konfliktu s opilým synem a raději odchází z domu. Dál tvrdě pracuje. Doplácí ale na svou naivitu a důvěru – vydělané peníze si schová u hospodáře a ten je utratí. Přestože podvedená žena přichází o úspory, nevzdává se a dál peče chleba, aby mohla splatit všechny dluhy. Když si v zimě zlomí ruku a nemůže pracovat, vezme ji syn k sobě domů. Hned po svém uzdravení se žena opět vrhá do práce a splácí svůj dluh v bance.

Umělecká zajímavost povídky *Mamka Pôstková* spočívá v protichůdných kompozičních liniích a v otevřených možnostech jejího výkladu. Text na jedné straně působí jako gradace poctivého, bezúhonného života hlavní hrdinky a je možné jej označit za ódu na ušlechtilý život v bídě. Na druhé straně je potřeba si všimnout úpadku životních podmínek matky Pôstkové, který je na konci větší, než byl na začátku. Nedá se tedy určit, zda je povídka pesimistická, nebo optimistická – oslava modelového života svěřice může též představovat osamělost a bezvýchodnost osudu kladné hrdinky. Nezapomenutelné postavy slovenského života vytvořil J. G. Tajovský též v krátkých prózách *Horký chlieb* (1909), *Na chlieb* (1909), *Mišo* (1909), *Kosec Môcik* (1911) aj. Na motivy jeho povídek z venkovského prostředí vznikl v roce 1981 televizní film *Starý včelár* (režie se ujal Miloslav Luther). Lyrické vyprávění o tvrdém životě na slovenské vesnici začátkem 20. století je jakýmsi zamyšlením nad čistotou duše statečného prostého člověka, který se snaží žít čestně a nesobecky. Do centra literárního dění se autor zařadil i sbírkami *Volebné rozprávky* (1908) nebo *Lacná kúpa a predsa draho padla* (1910).

V letech 1915–1919, během první světové války, byl Tajovský na ruské frontě. Psát nepřestal ani tam. Po svém návratu vydal knihu *Rozprávky z Ruska* (1919). Črty, povídky a deníkové zápisky zachycují autorovy zážitky z války (*Na vojnu*, *Janko Vrábel*, *Hlucháň*, *Kuchár Jurek*), ze zajetí (cyklus *Mužiki*), též jeho zkušenosti legionáře (cyklus *V légiách*, *Revolúcia*) i dojmy z cesty zpět do vlasti přes Japonsko a Ameriku (cyklus *Do vlasti*). Další prózy s válečnou tematikou vyšly v roce 1920 pod názvem *Na front a iné rozprávky a Rozprávky o československých légiách v Rusku*. V cyklech *Obrázky nové i staré* (1928) a *Úhrabky* (1929) je zařazeno prozaické dílo, které autor napsal po roce 1918.

Paralelně s prozaickou tvorbou se Jozef Gregor Tajovský věnoval i dramatické práci. Jako dramatik debutoval fraškou *Jej budúci* a hrou *Sl'uby* (obě 1898). Úspěch mu však přinesla až

folklórně laděná veselohra *Ženský zákon* (1900). Jde o milostný příběh Miška Maleckého a Aničky Javorové. Mladá dvojice musí o svou lásku bojovat. Společně čelí odporu rodičů, kteří jsou proti jejich sňatku, ale i sobectví a intrikám. Do popředí vystupuje konflikt i smíření matek obou milenců, jejich tvrdohlavost, sobecká zaslepenost a tendence za každou cenu zabezpečit budoucnost svých dětí. Ve hře je jejich počínání nazýváno ženským zákonem. Nakonec však vítězí zdravý rozum a celá zápleтка se vyřeší ve prospěch snoubenců. V roce 1967 vznikla na motivy díla *Ženský zákon* stejnojmenná televizní inscenace. Další hry J. G. Tajovského jsou více konfliktní, odráží se v nich jeho široký rozhled po evropské dramatické literatuře. V roce 1901 vyšlo tragicky laděné drama s názvem *Nový život*. Roku 1905 napsal autor jednoaktovku *Matka*, v níž řeší příčiny a následky dramatické kolize ve vztahu mezi matkou Zuzkou a její dcerou Aničkou. Matka se po těžkém rozhodování zřiká lásky k Ďurovi, aby její dcera mohla být šťastná se svým milým Jankem. Mezi oběma nápadníky je totiž dávný rodový spor, který vylučuje soužití v jedné rodině. Matčina sebeobětavost je podmíněna konkrétní sociálně-společenskou situací, ale ve svém jádru přechází nadčasové hodnoty. Tajovský zde zachytil vnitřní svár hlavní hrdinky – souboj mezi láskou ženy a láskou matky. Roku 1912 uveřejnily Slovenské pohľady Tajovského hru *Tma* (poprvé vyšla v roce 1907 v Národnom kalendári amerických Slováků pod názvem *Medzník*).

Vyvrcholení realistického dramatu v předpřevratové slovenské literatuře představuje hra o pěti dějstvích nazvaná *Statky – zmätky*. Jedná se o Tajovského nejrozsáhlejší a nejsložitější drama, které napsal během svého pobytu v Nadlaku v letech 1908–1909. Poprvé bylo uveřejněno roku 1909 ve Slovenských pohľadoch. Premiéra hry se konala na scéně martinského Slovenského spevokolu v listopadu 1910. Název dramatu *Statky – zmätky* vyjadřuje skutečnost, že soukromé vlastnictví způsobuje společenský a mravní rozvrat. V centru děje se ocitá bezdětná rodina bohatého hospodáře Palčíka, která se rozhodne své majetkové problémy, vyplývající z blížícího se stáří, řešit prostřednictvím spřízněných rodin Lavkoců a Kamenských. Palčíkovci oběma rodinám přislíbí majetek a na základě toho vzniká manželství bez lásky mezi chudým a lehkomyšlným Ďurkem Lavkem a skromnou Zuzkou Kamenskou. Drama ze slovenské vesnice na přelomu 19. a 20. století ukazuje nesmyslnost spojování lidských osudů kvůli majetkovým poměrům. Hlavní myšlenkou díla je, že štěstí se neskryvá v majetku, ale v lásce. Stejnojmenná televizní inscenace *Statky – zmätky* byla natočena roku 1973 a režíroval ji Miloš Pietor. V roce 1911 uveřejnil J. G. Tajovský ve Slovenských pohľadoch jednoaktovku *V službe*. Ve stejném roce vznikla během jeho pobytu v Prešově hra s názvem *Hřích*.

Další autorova dramatická tvorba spadá do popřevratového období slovenské literatury. V roce 1922 vyšla loutková hra *Sova Zuza*. Historické drama *Smrt' Ďurka Langsfelda* dokončil Tajovský o rok později a zachytil v něm události a hrdiny z let 1848–1849. Čerpal z historických pramenů o skutečném osudu učitele Ďurka Langsfelda, popraveného v Kremnici roku 1849. Přesto se mu

nepodařilo vytvořit v ústřední postavě, která kompozičně sjednocuje celou hru, dost předpokladů pro dramatický konflikt i dostatek životní přesvědčivosti. Komédie z prostředí bratislavských intelektuálů vyšla pod názvem *Jej první román* v roce 1930. Pak následovala ještě dramata *Blůznivci* (1934) a *Hrdina* (1938).

Už před první světovou válkou se uvažovalo o uvedení některé z dramatických her Jozefa Gregora Tajovského na scénu pražského Národního divadla. Došlo k tomu až v roce 1932, kdy byla v divadle inscenována a podstatně přepracována historická tragédie z bojů o slovenskou svobodu *Smrt' Ďurka Langsfelda*. Uvedena byla pod názvem *Úsvit nad Slovenskem* a premiéra se uskutečnila 21. května 1932. Jednalo se o první slovenský divadelní počín zahraný na scéně Národního divadla jeho herci. To, jak hru přijalo obecnstvo a co zažíval J. G. Tajovský, okomentoval dramaturg František Götz: „Na premiéře zažil [Tajovský] velký triumf svého života. Praha ho pozdravila nadšeně. Potlesk při otevřené scéně byl demonstrativní. Nakonec nekonečné vyvolávání. Básník, jenž pracoval pro československou vzájemnost, pochopil, že je tu milován.“

Spisovatel Jozef Gregor Tajovský kromě jiného také překládal z ruské literatury díla A. P. Čechova, L. N. Tolstého i M. Gorkého. Věnoval se též publicistice, přispíval do různých novin a časopisů, byl známý i jako autor politických a informativních brožur, např. *Výklad programu Slovenskej národnej strany* (1914), *Vojna a mier* (1917–1918), *Malý kultúrny zemepis Slovenska 1–2* (1918–1919), *O samosprávě Slovenska* (1919) nebo *Malý kultúrny zemepis východného Slovenska* (1919). *Malý kultúrny zemepis Slovenska* je přehledným obrazem Slovenska podle území. Zachycuje všeobecnou charakteristiku jednotlivých území, jejich historický, hospodářský a politický vývoj. Podává též informace o městech a vesnicích. Stručné charakteristiky autor oživuje svými poznámkami a vlastními zkušenostmi, které nasbíral během cest po Slovensku. Českým čtenářům se Tajovský-novelistu představil dvojicí povídek, jež vyšly ve svazku s názvem *Slovenské obrázky* roku 1912 v Praze. Po šesti letech následoval o něco větší výbor pod titulem *Slovenské besednice* (1918). Obě díla byla vydána ve slovenštině. Do populární řady sešitů *1000 nejkrásnějších novel 1000 světových spisovatelů* byla právem zařazena nejlepší Tajovského povídka *Mamka Pôstková*.

Tvorba J. G. Tajovského se řadí k vrcholným bodům kritického realismu ve slovenské literatuře. S láskou, přesto kriticky popisoval obyčejný lid a poukazoval na jeho bídny stav, snažil se probudit svědomí vládnoucí společnosti. Navázal na povídkové dílo Martina Kukučina i na podněty ruské realistické prózy (Tolstého, Čechova, ale i Gorkého) a vytvořil si vlastní koncepci sociálně angažované prozaické tvorby. S autentičností až dokumentárního charakteru jí zachytil důsledky kapitalizace společnosti, po jejichž příčinách však nepátral.

(Zpracovala: Lenka Štolfová)